

Nieuwe psalmberijming

Ineke Jansen, Martin Knotters en Nico Sjoer

In maart is een volledig nieuwe psalmberijming verschenen. Het is een uitgave waaraan enkele jaren gewerkt is. Het initiatief kwam niet vanuit de kerken, maar bij een particulier vandaan: Jan Pieter Kuijper. Kuijper heeft zelf ongeveer de helft van de psalmen voor zijn rekening genomen. En zo is er opnieuw een psalmberijming bij. Nu in hedendaags Nederlands, met behoud van de oude Geneefse melodieën. We hebben deze nieuwe berijming nieuwsgierig beproefd en bieden hierbij het resultaat aan.

1

Een stukje voorgeschiedenis

Een traditie die de Gereformeerde tak van het protestantisme kenmerkt, is het gebruik van een berijmd psalter. Tot aan de Reformatie werden de psalmen vooral in de getijdegebeden gezongen, in een onberijmde vorm, en in het Latijn. De Reformatie wilde de Bijbel in de volkstaal aan de mensen geven, en dus ook de psalmen. Daarbij zijn verschillende keuzes gemaakt. Heel kort samengevat: in de Lutherse stroom van de protestantse delta werd een aantal psalmen omgewerkt tot psalmliederen en als gezangen in de gezangenbundels opgenomen (vgl. daarvoor bijv. ons liedboek 130a). De Anglicaanse stroom liet de psalmen onberijmd, en bleef ze zingen zoals altijd gedaan was in de kloosters, echter niet meer in het Latijn, maar in het Engels: de 'chants'. In de Gereformeerde (calvinistische) stroom werd het complete psalter in berijmde vorm als liedbundel in gebruik genomen: het Geneefse psalter.

Hoewel het lutheranisme onze eigen Lage-Landendelta als eerste bereikte, werd het calvinisme al spoedig dominant. En zo kregen we in de 16^e eeuw de eerste complete bundels berijmde psalmen. De eerste, die van Petrus Dathenus, is van 1566 tot 1773 in gebruik geweest; er zijn in 2021 nog dertig gemeenten waar deze berijming gebruikt wordt. Dat zijn allemaal (Oud-)Gereformeerde gemeenten (in Nederland). Wie eens uit deze berijming wil zingen, kan dicht bij huis terecht: in de Oud-Gereformeerde gemeenten van Rhenen en Achterberg.

Marnix van St.-Aldegonde presenteerde in 1580 een complete berijming die kwalitatief van veel hoger niveau was dan die van Datheen. Datheens werk zit immers vol stoplappen en kreupelrijm, terwijl tekst en melodie vaak niet op elkaar aansluiten. Maar Datheens berijming sprak tot het hart van de mensen; Marnix' werk heeft geen schijn van kans gehad. In 1773 werd een heel nieuwe berijming gepresenteerd aan de Nederduitsch-Gereformeerde Kerk van de Republiek. Hoewel, 'nieuw' moet je met een korreltje zout nemen; de bundel was een keuze uit het beste dat drie eerdere 18^e-eeuwse berijmingen te bieden hadden. Theologisch leunt de berijming-1773 sterk op het gedachtegoed van de Verlichting: God als 'Opperwezen', de mens als nastrever van deugdelijkheid. En er wordt stevig op los gerijmd; de psalmen geven in deze vorm veel details die helemaal niet in de originele Bijbeltekst voorkomen.

Nieuwe berijmingen

In de 20^e eeuw groeide de ontevredenheid met deze berijming, met name vanwege het bedenkelijke theologische en literaire karakter. Ds Hendrik Hasper voegde de daad bij het woord en liet in 1936 een nieuwe berijming het licht zien. Deze was in vrijwel alle opzichten

veel beter dan die uit 1773. Toch heeft 'Hasper' het niet gered: de bundel was onderwerp van te veel conflicten. Pas in 2016 zijn enkele Hasper-psalmen in *Weerklank* opgenomen. In 1973 verscheen het Liedboek voor de Kerken met daarin een vrijwel geheel nieuwe berijming, waarvoor de 'Pietersberggroep' tekende: een groep dichters die samenkwamen in 'De Pietersberg' in Oosterbeek. Het waren vooral Willem Barnard, Ad den Besten, Muus Jacobse, Jan Willem Schulte Nordholt en Jan Wit, die deze berijming vervaardigden.

De laatste jaren is ook onvrede met deze berijming ontstaan; de onvrede richt zich op de teksten, die door sommigen als te poëtisch of te ontoegankelijk worden ervaren. Maar ook de Geneefse melodieën passen niet meer in kerkdiensten waarvan het karakter vooral door bundels als *Opwekking* en *Hemelhoog* wordt bepaald. Dit levert nieuwe ontwikkelingen op, waarvan ik noem:

- de Psalmen voor Nu, enigszins berijmd, maar vooral voorzien van melodieën die geschikt zijn voor bands;
- de bundel *Weerklank*, die selecteert uit bestaande berijmingen (Hasper, 1973) of nieuw werk plaatst, in elk geval met behoud van de Geneefse melodieën;
- 'De Nieuwe Psalmberijming' (DNP), in maart dit jaar uitgebracht. Over deze laatste bundel gaat dit artikel nu verder.

De Nieuwe Psalmberijming

Over 'De Nieuwe Psalmberijming' kunt u veel informatie krijgen via de website:

www.denieuwepsalmberijming.nl/

Hier kunt u lezen over het ontstaan ervan en wie de dichters zijn; ook biedt de website een aantal voorbeelden van deze vrijwel volstrekt nieuw berijmde psalmen.

Waarom is deze berijming gemaakt?

De Geneefse melodieën dreigen in de vergetelheid te raken doordat de psalmberijming, zoals wij die kennen, tekstueel niet goed zingbaar is voor veel jongere gemeenteleden. Dat ging Jan Pieter Kuijper, de initiatiefnemer en zelf ook dichter, aan het hart. De dichtersgroep die hij om zich heen verzameld heeft (waaronder de ook bij ons niet onbekende Ria Borkent), koos ervoor een poging te doen de Geneefse melodieën voor komende generaties te bewaren. Dat doel wil men bereiken met deze nieuwe, hedendaagse vertaling in eigentijdse taal.

Is men daarin geslaagd? We waren nieuwsgierig naar het resultaat! Wat heeft deze mooi uitgevoerde nieuwe psalmbundel ons te bieden?

We hebben er op verschillende manieren naar gekeken. Ineke is gaan vergelijken met oudere psalmberijmingen – wat leren die vergelijkingen ons? Martin – statisticus *pur sang* – is gaan tellen en meten, onder het motto 'Zoek de verschillen'. Nico heeft een aantal steekproeven genomen vanuit de vraag hoe deze nieuwe berijming zich tot de grondtekst verhoudt.

Metten is weten

Metten is weten! Kuijper en de zijnen wilden een kortere berijming maken. Daar zijn ze in geslaagd. Kreeg psalm 119 in 1773 nog 88 strofes, in 1973 waren dat er nog 66. DNP beperkt verder tot 44.

De totale omvang van 1973 is 57% van die van 1773, terwijl DNP nog maar 74% van 1973 is. De sterkste inkorting is die van psalm 102: in 1773 kreeg de berijmde psalm zestien strofes, in 1973 nog dertien, terwijl het er in DNP nog zes zijn! Zuiver qua omvang verhoogt dat de zingbaarheid van zo'n psalm uiteraard aanzienlijk.

Taalgebruik

Kuijper en de zijnen wilden een berijming maken in hedendaags taalgebruik. Ook daarin zijn ze onzes inziens geslaagd. Zo worden korte zinnen gebruikt, die veel minder dan in oudere berijmingen over meer dan één regeleinde lopen. Dat sluit aan bij het streven van de Nederlandse overheid, om tot begrijpelijke taal op alle niveaus van de samenleving te komen.

Maar tegelijk rijzen bij ons nu de eerste vraagtekens. Het taalgebruik is soms zó eigentijds, dat je je haast niet meer realiseert dat je liederen van ca. 2500 jaar oud zingt. 'Vreemdelingenhaat' en 'relschoppers' ogen heel erg 2021 (psalm 94), en iemand kan 'de dupe' in het hier en nu worden (psalm 10). 'Arrogantie', 'reputatie', 'robuust', 'frustratie', 'witheet' – het zijn allemaal begrippen die we kennen vanuit journaal, internet, politiek en krant. Het geeft enerzijds een vervreemdend effect, omdat het lijkt alsof de psalmen nog maar kort geleden geschreven zijn. Anderzijds brengt het de oude teksten natuurlijk wel heel dichtbij. Hanna Rijken vraagt zich in het *Nederlands Dagblad* (16 april 2021, pag. 8) overigens af of je de psalmen dichterbij de mensen wilt brengen, of de mensen dichterbij de psalmen; in het eerste geval geldt volgens haar: "Soms zijn de geheimenissen verdwenen".

Weglaten en toevoegen

De vergelijking van enkele nieuwberijmde psalmen met de weergave van Pieter Oussoren in de Naardense Bijbel bracht een aantal saillante details aan het licht. Die vergelijking betrof overigens niet alleen DNP, maar ook de berijming-1973, zoals die ook in ons liedboek-2013 is opgenomen.

Een van die vergelijkingen sluit direct aan op wat in de vorige alinea werd opgemerkt. In psalm 81 is in DNP het grootste deel van de verwijzingen naar Israëls geschiedenis verwijderd: 'sjofar', 'volle maan', 'Jozef', 'Meriba' en 'Egypte' – ze zijn allemaal verdwenen. Als zoveel *couleur locale* verdwijnt, wordt het lastig je te realiseren dat je het lied van Israël zingt, in plaats van een 21^e-eeuws Nederlands-protestants lied. Is dat dan nodig? Ja zeker! Dat we in de kerk op de schouders van Israël staan, mét alles wat daarbij hoort, daarvan mogen en moeten we ons bewust blijven.

De invoelbare wens om begrijpelijk taalgebruik te hanteren leidt aan de ene kant hier en daar tot opvallende vondsten. Wat te denken van de 'cruciale steen' in psalm 118 : 6 – voor de goede verstaander een link naar Marcus 12:10 en Handelingen 4:11. "Kijk je ogen uit, geloof je oren" (psalm 45 : 4) is mooi!

Aan de andere kant gaat het naar onze smaak hier en daar toch mis, wordt het te veel Jip-en-Janneke taal. Psalm 116 blijkt een aaneenrijging van missers te zijn.

* Het begint al met het 'Ik' op de eerste hoge toon van de psalm, als begin van "Ik hou van God". De combinatie van 'Ik' met een hoge eerste melodietoon lijkt ons niet wenselijk (komt vaker voor).

* We zijn geneigd om te zeggen: van toffees en van vakantie houden we, maar: 'Gód heb ik lief...'

- * “Van mijn gebed mist Hij geen enkel woord” staat niet in de eigenlijke psalmtekst, “Toch heb ik mijn geloof niet opgegeven” evenmin, en “De dood kwelt mij niet meer” ook niet. Zeker die laatste twee zinnen zijn voorbeelden van over-interpretatie.
- * De verzen 9 en 10 uit de oorspronkelijke tekst zijn helemaal weggelaten.
- * Het dieptepunt is echter de weergave van “Banden van de dood omknelden mij, angsten van het dodenrijk grepen mij aan” (NBG-2004). Dat wordt onder meer: “De kans om oud te worden leek verkeken” – alsof de diepe, existentiële nood waarvan de psalm spreekt een statistische overweging is.

Evaluatie

4

Ineke zei: “Ik blijf twijfelen tussen mijn voorkeur voor enerzijds mooi (poëtisch) en anderzijds begrijpelijk taalgebruik”. Dat is een uitstekende samenvatting van onze algemene indruk. De taal van DNP is helder, is bijna journaaltaal. Deze berijming is begrijpelijk voor jongeren! Maar de poëzie, de weerbarstigheid en de gelaagdheid die de psalmen op zoveel plaatsen kenmerken – die zijn nauwelijks terug te vinden. Naar onze smaak wordt de winst die geboekt is, door dit verlies weer teniet gedaan.

Is dat erg? Misschien niet, zolang we ons tenminste realiseren dat het om een berijming gaat. Als nooit tevoren hebben we dat beseft bij de vergelijkingen die we maakten. Zo heeft psalm 68 op de snijtafel gelegen, in diverse berijmingen. Het was verbazend te zien hoeveel er bijverzonden is (in ons eigen liedboek is de berijming van psalm 68 duidelijk toegesneden op het liturgisch gebruik rond Hemelvaart en Pinksteren), en hoeveel er uitgesneden is, kennelijk als ‘niet bruikbaar’.

Eén conclusie mag daaruit volkomen duidelijk zijn: onze psalmberijmingen zijn de Psalmen níét! Het zijn christelijke liederen, die de oude Israëlitische psalmen parafaseren. De beslissing van Liedboek-2013, *Weerklank* en DNP om onder elke psalm als dichter de naam van de hedendaagse berijmer te noemen, is wat dat betreft een eerlijke. Het zijn geen teksten van David of Asaf meer.

Uiteindelijk kun je je afvragen of de keuze van de Rooms-katholieke en de Anglicaanse kerken, om de psalmen onberijmd te blijven zingen, als lied van Israël en als Woord van God, achteraf niet een veel betere is geweest.